

ABM-konferansen 2010

ABM-institusjonenes samfunnsrolle **av Stein Slyngstad, direktør i ABM-utvikling**

En av vår tids store livsløgnere er at nyheter er viktig.

Vi har gitt nyhetsproduksjon og nyhetspresentasjon en merkelig opphøyet status i dagens samfunn. Det har nærmest blitt en del av vårt dannelsesprosjekt at vi skal få med oss vår daglige dose nyheter. En samfunnsborger med respekt for seg selv skal jo være oppdatert på hva som skjer, må følge med. Og legg merke til hvilke ramaskrik det blir hvis noen foreslår å skjære ned på produksjonen av nyheter.

Vi ser det også når det lyses ut nye radio- og tv-konsesjoner – hvordan det i betingelsene fokuseres på omfanget av nyheter. En merkelig kvantitativ tilnærming til å levere innhold med substans. Resultatet er at vi pepres med korte nyhetsmeldinger som gjentas igjen og igjen, et repetisjonstyranni av uvesentligheter. Vi lever i en tid som dyrker døgnfluer – og vi erkjenner villig at få ting er så uinteressant som gårsdagens nyheter, gårsdagens aviser.

Det finnes selvsagt nyhetssaker som er viktige – innimellom – men derfra til å gi nyheter og nyhetssendinger en slik samfunnsbærende posisjon?

Nyheter er ikke viktig. Det som er viktig har varig verdi og forkastes ikke i morgen. Det viktige tåler motstand og grundig refleksjon. Det tåler å brynes og bli utfordret over tid.

Arkiver og museer er viktige. Og de står i en særstilling når det gjelder det å forholde seg til tid. Mange sier at det originale samlingsobjektet er museenes viktigste aktivum. For meg er kunnskap og tidsdimensjonen det sentrale. Forvaltning og aktualisering av materielle og immaterielle verdier sett gjennom et tidsperspektiv. Dette gjør arkiv og museer til betydningsfulle institusjoner i bred forstand, institusjoner som kan gi relevans og bidra til at vi bedre forstår vår samtid.

Men hvorfor har ikke institusjoner som er så sentrale kulturbærere og forvaltere av varige verdier en sterkere posisjon i dagens samfunn. Det gjøres fantastisk mye godt og viktig arbeid i norske abm-institusjoner, men for store deler av befolkningen har arkiv og museum dessverre fortsatt et støvete omdømme. Urettferdig kanskje, men spørsmålet er også om vi er flinke nok til å gripe det

rommet som ligger der til å sette agenda, til å utfordre og til å sørge for at vi blir oppfattet å være aktuelle og relevante i dagens samfunn.

Temaet for årets abm-konferanse er abm-institusjonenes samfunnsrolle. Et stort og viktig tema. Jeg vil knytte mine tanker om dette til den visjonen ABM-utvikling har hatt siden oppstarten i 2003:

KUNNSKAP OG OPPLEVELSER FOR ALLE

En slik visjon kan oppleves som en litt klam formulering tatt ut av en 17. mai tale – som noe en kan smykke seg med og dra fram ved passende anledninger, som her i dag på ABM-konferansen. Jeg har likevel lyst til å reflektere nærmere over hva som egentlig gjemmer seg bak ordene i denne tilsynelatende uangripelige visjonen. For *Kunnskap og opplevelser for alle* har hele tiden vært den røde tråden som har gitt retning for satsinger og prioriteringer i ABM-utvikling.

La meg starte med kanskje de mest betydningsfulle og vanskelige ordene:

FOR ALLE

"*Intet menneske er en øy*", skrev poeten John Donne på 1600-tallet, "*vi er alle en del av fastlandet*". I ABM-meldingen fra 2000 formuleres dette litt mindre poetisk, men minst like tydelig, som at arkiv og museum er institusjoner som er til for at den enkelte skal kunne delta i et levende demokrati der alle har reell mulighet til å medvirke og påvirke.

Alle har rett til egen historie og kultur, og rett til å bli sett og hørt. Disse rettighetene er nedfelt i minst fire ulike internasjonale konvensjoner som Norge har forpliktet seg til å følge opp. Konvensjonene peker nettopp på den enkeltes rett til **representasjon, medvirkning og tilgang**. Dette har konsekvenser – også for abm-institusjoner. For hvis samfunnsrollen til museene og arkivene utelukkende hadde handlet om å ta vare på gjenstander og dokumenter, så kunne vi nesten ha låst dem inne og kastet nøkkelen.

Arkiv og museer spiller en viktig rolle gjennom å forvalte og formidle kunnskap om både fjern og nær fortid. Ikke bare det – de skal også gjøre denne kunnskapen relevant og tilgjengelig. Dette gjør de på vegne av oss alle. Det er en oppgave som forplikter, ikke minst fordi den også handler om makt. Makt til å velge ut og makt til å velge bort.

Hva er verdt å ta vare på? Hvilke historier dokumenteres? Og hvilke fortellinger formidles ikke?

Arkiv og museer har makt og utøver makt. Om kort tid får vi høre et innlegg fra tidligere DDR som nettopp illustrerer denne makten. Den mørke baksiden av institusjonenes samfunnsrolle. Men få liker å snakke om at de har makt – heller ikke blant aktørene i kultursektoren. Arkiv og museer tegner gjerne et bilde av seg selv som nøytrale og objektive faginstitusjoner. Er vi det? Er vi åpne for diskusjoner om alternative fortolkninger av fortid og nåtid? Tør vi å ha et kritisk blikk på oss selv? Tør vi slippe andres blikk til? Dette er spørsmål vi hele tiden må stille oss.

Vi vet at individer og grupper faller utenfor den store "vi-fortellingen". Derfor er det viktig med prosjekter som oppfordrer til kritisk refleksjon om egen virksomhet. BRUDD-prosjektet til ABM-utvikling handler nettopp om å rette et kritisk blikk på egen formidlingstradisjon og på hva slags historier som blir valgt ut og hvem som kommer til orde.

Glomdalsmuseet åpnet i 2007 en fast utstilling om romanifolkets kultur og historie i Norge, en gruppe som til da hadde vært nærmest usynlig på museene, selv om de har vært en del av samfunnet i mange hundre år. Dette var en viktig utvidelse av vi-fortellingen og et bidrag til å gjøre Norgeshistorien mer nyansert.

I det dere kom inn la dere sikkert merke til utstillingen Nasjonens barn, som handler om makt og overgrep i relasjonen mellom enkeltindivid og offentlig politikk. I sesjonen *Arkiv og makt* senere i dag, står nettopp denne typen problemstillinger i sentrum.

Det lades allerede nå opp til feiring og ulike markeringer av grunnlovsjubileet i 2014. I 1814 satt et femtital utvalgte menn på Eidsvoll og la grunnlaget for demokrati i Norge. I dag ville en slik gruppe sett helt annerledes ut. I løpet av to hundre år har flere fått rett og mulighet til å delta i samfunnsbygging og demokratiske prosesser, men vi har likevel et stykke vei å gå for at flere stemmer skal slippe til. Abm-institusjonene bør gripe 2014 jubileet til å fortsette å komplettere og nyansere den store "vi-fortellingen" om Norge. I ABM-utvikling jobber vi nå med en større satsing som vi foreløpig har gitt arbeidstittelen "Fortellinger om frihet?", og vi vil komme nærmere tilbake til den i god tid før grunnlovsmarkeringen.

Tilbake til visjonen *Kunnskap og opplevelser for alle* og ordet

OPPLEVELSER

Søker du i google på ordet opplevelse får du rundt 6 millioner treff. Folk opplever hele tiden og over alt. Opplevelsesnæringen er etter sigende den næringen i verden som vokser mest.

Hva med opplevelser i arkiv og museum? Litt mer googling avslører at når vi kombinerer ordet *museum* med *opplevelse* får vi 443 treff. Det er ikke mange. Videre gir kombinasjonen *arkiv* og *opplevelse* bare 3 treff. Det er selvsagt flere årsaker til dette og google er ikke akkurat noe presist måleinstrument. Kan vi likevel stille oss spørsmålet om en av årsakene til få treff kan være at arkiv og museer ikke ser seg som opplevelsesinstitusjoner?

Forrige helg gikk jeg i kø på Naturhistorisk museum sammen med mine to sønner på utstillingen DDSØIF, "Dyr du skulle ønske ikke fantes", basert på Jo Nesbøs siste bok om Doktor Proktor. En herlig samling monsterdyr med alt fra *dobbelhodet ghanesisk kjøtteter* til *gul neglelaks*. Favoritten til minstemann på 10 var den grusomme *månekameleonen* som drømmer om å ta verdensherredømmet og steke alle mennesker i et enormt vaffeljern, mens han på 14 særlig var begeistret for en fryktinngytende gribb med navnet "*Det Islandske bankvesenet*" som er ute etter å ta alle pengene våre – sedler, obligasjoner og andre verdipapirer. Utstillingen er en humoristisk og kreativ inngang til kunnskap om naturens mangfold og om klassifikasjon av virkelighetens dyr. Men typisk nok: Det vi endte opp med å bruke mest tid på den dagen var museets øvrige utstillinger.

Et annet utradisjonelt eksempel jeg har vært heldig å få se utdrag av er fra Oslo byarkiv. Da de fikk avlevert arkivmaterialet fra Nordic Black Theatre, så teatersjefen straks muligheten for å spille teater i magasinrommene. Byarkivet grep sjansen, åpnet dørene og resultatet ble forestillingen "Fortida er ikke hva den engang var", fremført inne i selve hjertet av arkivet. Om folk i Oslo i 1905 – som, den gang som nå, kom fra alle kanter. Stykket har gjennom tre år gitt mange barn og unge en unik arkivopplevelse som en del av tilbudet i Den kulturelle skolesekken.

Dette er to av mange gode eksempler på fruktbare samarbeid mellom museum/arkiv og andre typer kulturuttrykk. Mulighetene er mange og i sentrum for opplevelsene står brukeren. Men vet vi hvem hun eller han er? Kan museer og arkiver gi gode opplevelser uten å vite hvem brukeren er? Kulturdepartementet ønsker en styrking av kunnskapen om publikum, kunnskap som *skal sette museene i bedre stand til å nå frem til de deler av befolkningen som i liten grad bruker museene*. Og ABM-utvikling har fått i oppgave å bidra til dette arbeidet.

Et viktig verktøy i denne sammenhengen er publikumsundersøkelser. Slike undersøkelser kan gi verdifull innsikt ikke bare i hvem brukeren er, men også om hvordan museene oppleves. I ettermiddag får vi flere perspektiver på hvordan arkiver og museer i andre land forholder seg til brukerne, blant annet fra danske Kulturarvsstyrelsen og britiske Museum of London Docklands.

Når det snakkes om opplevelser i museer og arkiver, er det særlig én problemstilling som stadig dukker opp, senest på det nasjonale museumsmøtet i Trondheim for noen uker siden: Går opplevelser på bekostning av læring? Med andre ord: lærer man ingenting dersom man bare har hatt det moro? Lærer du mer jo kjedeligere det er? Er det mer seriøst når det er kjedelig?

Dette bringer meg over til det minste ordet i visjonen vår. Det korte, men særdeles viktige ordet

OG

Dette er sentralt fordi det binder sammen områder og begrep som vi mener hører sammen og som utfyller hverandre:

Læring OG underholdning
Forskning OG formidling
Bruker OG fagperson
Digitalt OG fysisk
Kunnskap OG opplevelse

Ved å se disse begrepene som gjensidig berikende, ikke gjensidig utelukkende, kan abm-institusjoner generere mer kunnskap, og mer opplevelse – for flere.

Det siste ordet i visjonen er

KUNNSKAP

Abm-institusjoner forvalter et vell av unik kunnskap som er morsom, viktig og verdifull for folk. Museer har kunnskap om trebåter, dåpsluer, albatrosser, ritualer og håndverk, konger og hattemakere, blikkenslagere og jordmødre - før og nå. Arkiver har kunnskap om hvem du er og hvor du kom fra og antagelig hva du har gjort i mellomtiden. Til sammen forvalter institusjonene kunnskap om det meste av menneskelig virksomhet i tid og rom.

ABM-utvikling ble opprettet i 2003 for å ta tak i utfordringene som abm-institusjoner står overfor i et samfunn som er i rask endring. Noen av utfordringene har vært å se oppgaver og arbeidsmål på tvers av tradisjonelle sektorgrenser og å samordne tiltak og oppgaveløsninger nasjonalt, regionalt og lokalt.

De siste årene har museumslandskapet vært i endring. Museumsreformen har berørt de fleste i sektoren. Det har til tider vært en krevende prosess. Reformen koster tid og krefter for alle involverte. Men vi mener at den har vært nødvendig. For ett av målene med reformen har vært å styrke institusjonene som kunnskapsbaser, fremme tverrfaglig samarbeid og utnytte de faglige ressursene på en enda bedre måte. Både gjennom å skape større institusjoner, men også ved faglig samarbeid i nasjonale nettverk. Reformen har gitt bedre muligheter for samordning og utnyttelse av museenes samlinger både lokalt og nasjonalt.

Sterke museer har større muligheter for å kunne bli ankerfester i opplevelsesbasert og kunnskapsorientert reiseliv. Her ligger et stort potensial for økt samarbeid og nye samarbeidsparter – for eksempel med lokalt næringsliv. Et svært spennende prosjekt som vi har på beddingen sammen med Riksantikvaren og Kulturrådet, er *Kulturreisen*. Dvs vi vurderer i disse dager om vi skal døpe det om til *Kultur- og naturreisen*. I samarbeid med transportselskaper og andre aktører er ideen at folk skal få tilgang til kunnskap om steder og kulturminner der de selv befinner seg, enten de er til lands eller vanns, til fots eller kjørende. Grunnen til at vi trekker inn naturdimensjonen er det som tegner seg til å bli et meget lovende samarbeid med Statens kartverk og Direktoratet for naturforvaltning som er i gang med et tilsvarende prosjekt på sitt felt. Mer om dette prosjektet senere i dag.

Sterkere institusjoner har også større legitimitet som kunnskapsprodusenter og kompetente stemmer i den offentlige debatten.

I vår lot Forsvarsmuseet kunstneren Morten Traavik fritt kaste skråblikk på historien og virksomheten de forvalter. Han slapp til i museets samlinger med full kunstnerisk frihet. Kunstprosjektet Hærverk fikk oppmerksomhet fra mange og skapte offentlig debatt. Det viste seg imidlertid å bli for drøyt for Forsvaret. Museet fikk rett og slett så negative signaler fra sine eiere at de valgte å stanse prosjektet.

Her er vi ved et viktig poeng: Institusjonene skal ha en faglig fri stilling. Dette gir handlingsrom til å stille kritiske spørsmål om fortid og nåtid og til å sette gjenstander og dokumenter inn i nye og kanskje uventede sammenhenger. Det forutsetter imidlertid armlengdes avstand fra eiere og offentlige myndigheter. Og det forutsetter at ledelsen ved institusjonene står oppreist med rak rygg når det blåser som verst.

*

Museumsreformen tok for seg museumslandskapet. Når det gjelder arkivlandskapet er ABM-utvikling i gang med en scenarieprosess for arkivsektoren der målet er å jakte på troverdige

fortellinger om hva som kan skje i et langsiktig perspektiv. Dette vil gi viktig kunnskap for å vurdere hvilke strategier for utvikling som vil gi en robust og styrket arkivsektor.

Arkiv er dokumentasjon og informasjon. Vi må føre en kulturpolitikk som sikrer at både statlig, fylkeskommunalt, kommunalt og privat arkivmateriale blir satt i sammenheng, sikret og gjort tilgjengelig. Uten god balanse her vil vi bare få fram biter av fortellingen. Dette må være et hovedmål for den forestående stortingsmeldingen om arkiv.

En annen utfordring kulturvernfeltet står overfor er å utnytte potensialet ny teknologi representerer; for systematisk sammenstilling og formidling av informasjon. Og å håndtere de bevaringsproblemene som digitalt lagret informasjon fører med seg. Også her handler det om både-og, ikke enten-eller: – utnytte det åpenbare formidlingspotensialet som ligger i digital formidling av samlingene; kombinert med ytterligere styrking av den formidlingen som folk kan oppleve i institusjonene. Ja takk, begge deler.

Den nye teknologien gir ikke bare utfordringer, men også enorme muligheter. Kunnskap vil best kunne bygges ved at brukerne slipper til og institusjonene åpner opp og gjør sine samlinger og kilder tilgjengelige. At de byr på sin kompetanse og fagkunnskap og kommer i dialog med brukerne. Det er få sektorer som har så mange spisskompetente og ivrige brukere som våre. Bare se på slektsforskerne og utviklingen av lokalhistorisk wikipedia.

Mange institusjoner har i dag lite digitalt innhold på nett. Skal det utvikles gode digitale tjenester så krever dette både en storstilt digitalisering, men også at innholdet gjøres tilgjengelig på en måte slik at brukerens behov er i sentrum. Målet må være å legge til rette for en digital allmenning, eller markeds plass, der brukeren selv kan velge å tilpasse innhold ut fra sine interesser og behov.

*

Vi har i de syv årene ABM-utvikling har eksistert jobbet med å nærme oss visjonen om *Kunnskap og opplevelser for alle* gjennom egeninitierte satsninger og gjennom støtte til små og store prosjekter i sektorene, gjennom reformer og strukturendringer, gjennom å utfordre og samarbeide. Når ABM-utvikling fra nyttår slås sammen med Norsk kulturråd ligger forholdene enda bedre til rette for ny kunnskap, nye faglige muligheter og spennende synergier.

Vi har selv tatt initiativet til sammenslåingen med Kulturrådet. Ikke av egeninteresse. Det hadde vært langt mer makelig å fortsette som et eget organ – et Norsk arkiv- og museumsutvikling. Nei, vi har argumentert for et større slagkraftig organ fordi vi er overbevist at en slik organisering er det som vil gi størst handlingsrom og flest muligheter for arkiv og museer i tiden framover – for institusjonene i sektoren. Og vi gleder oss til å ta fatt på dette arbeidet.

Kulturrådet jobber allerede med kulturvern og har støttet og tatt initiativ til en rekke satsinger på dette feltet, og i grenselandet mellom kunst og kulturvern. Et eksempel på sistnevnte er prosjektet "Museale forstyrrelser" som ble lanserte i 2007. Vi skal vise et videoarbeid herfra under den ene av parallellsesjonene i morgen, den vi har kalt *Hiv mannskiten*. I den forbindelse har vi fått oversendt en tekst fra Ole Aastad Bråten som er seksjonsleder for formidling ved Valdresmusea som omtaler kunstneren Pierre Mattes kritikk av en hverdagslig, ubevisst museumsfaglig praksis. Jeg synes teksten er så god og nettopp til poenget for konferansens tema at jeg vil avslutte med å sitere den her:

"Hva samler vi på? Hvem sine historier dokumenterer vi? Hvorfor er de nasjonale fortellingene i stor grad konstruerte fortellinger, og når skal vi egentlig slutte å reprodusere disse? Det skaper uro når kunstnere rører ved disse problemstillingene, men farlig blir det først når museumsfolk ikke skjønner poenget.

Vi må gjerne ønske oss museer der gjenstandene og dokumentene står i det absolutte sentrum. Men de må ikke bare være koselige og hyggelige og bekreftende for norsk identitet. De må stille spørsmål ved den og de må skape uro. Museene må også gi rom til alt det som ikke stemmer, som ikke passer inn – ja, til og med det vi ikke forstår, ikke kan forklare!"

Jeg håper årets konferanse vil inspirere og provosere og reise viktige spørsmål om arkiv og museers rolle i samfunnet. Om hvordan vi sørger for at **kunnskap og opplevelser i arkiv og museer virkelig blir for alle** – ikke bare i dag, eller i 2014 men også videre inn i fremtiden.

Ha en givende konferanse!